

Közkönyvtáraink s az egy országos könyvtár

Szász Károly (1829–1905)*

1869-ben báró Eötvös megbízásából tüzetesen foglalkoztam közkönyvtárakkal s általában az országos könyvtár-üggyel.** Jelen cikkem nagy része akkori Jegyzetemből s a miniszterhez tett jelentésemből van összeállítva. Legfőbb segélyemre volt ez ügyben azon előzékeny szívesség, mellyel mint miniszteri kiküldött mindhárom könyvtár igazgatóságai által fogadtattam és kalauzoltattam. Különösen hálával tartozom e részben Toldy és Hunfalvy tisztelt barátimnak, az egyetemi és akadémiai könyvtárak főkönyvtárnokainak, kiknek útmutatásait s részletes följegyzéseit is fölhasználnom engedtetett. Nem tehetem, hogy nekik e helyen is ne fejezzem ki köszönetemet. (Szász Károly)

(Különlenyomat a Pestl Naplóból: Pest, 1871. Atheneum ny. 37 o.)

I.

A jelenleg folyamatban lévő országos költségvetési tárgyalásoknál ismételve utasított a kormány, hogy a jövő évi költségvetés előterjesztését megelőzőleg részletes javaslatot terjesszen elő az iránt, miképp lehetne az egyes miniszterek által a könyvtárak gyarapítására igénybe venni szokott összegeket *egy országos könyvtár* létesítésére fordítani úgy, hogy e mellett mind az egyes minisztériumok szükségleteinek elég tétessék, *mind a közönség az így lét-*

rejött könyvtáraknak hasznát vehesse; – s a beszerzendő könyvek – a létesítendő országos könyvtár alapját képezhessék.

E határozat, mely most csak megújítatik, mert már a múlt évi költségvetési tárgyalás alkalmával hozatott vala, azt látszik hallgatag involválni, hogy jelenleg létező s országosoknak tekinthető közkönyvtáraink (az akadémiai, egyetemi és múzeumi) mellett *azokon kívül* szándékoltatik egy országos könyvtár létesítése, mert hisz az utolsó pontban arról van szó, hogy az egyes miniszterek által

* A szerző költő, író, műfordító, református püspök.

** A tanulmány eredeti írásmódját megtartottuk, kivételt a mai helyesírási szabályoktól való lényeges eltérés esetén tettünk. (A szerk.)

beszerzendő könyvek a létesítendő országos könyvtárnak *első* alapját képezzék.

Valóban ez volna az egyik mód, egy teljes és a közművelődés minden igényét kielégítő egyetemes országos könyvtár létrehozására. S ha módunk volna benne, ki ne örülne annak, hogy bár első alapjai megvettesenek egy oly könyvtárnak, minők, hogy többeket ne említsünk, a londoni British múzeumé vagy a párisi s müncheni nagy könyvtárak!

De ki nem látja egy ily egyetemes könyvtár létrehozásának óriási nehézségeit, a roppant költséget, melyet az igényel, s mely oly kiáltó ellentétben áll szegénységünkkel s azon aránylag parányi összegekkel, melyeket mi közművelődési célokra általában s azoknak csak egyikére, könyvtárakra, különösen fordíthatunk.

Azt hiszem, itt az *első alapról* szólni csak formulázási hiba; s első alapul a meglevő három közkönyvtár tekintendő inkább, melyeket csak kiegészíteni kellend. Azokban egyenkint s összesen oly nagy kincse van már is az országnak, hogy annak minden igényt kielégítővé kiegészítése nemcsak óhajtható, de lehetséges is; s míg korlátozott erőnkkel elérhetőt el nem érve látunk magunk előtt, miért tűznénk elérhetetlen távolban lebegő ábrándos célokat magunk elé?

Másik mód a közművelődés és tudományosság könyvtár-szükségletén segíteni: az lehetne, hogy mint eddig jóformán történt, egymástól egészen külön, önálló könyvtáraknak tekintetvén a fentebb említett (egyetemi, múzeumi és akadémiai) közkönyvtárak s tekintetvén egyetemes könyvtáraknak mind a hárman, a mik *kisebb nagyobb mértékben* valóban is, az ország igyekezzék mindeniknek hézagait pótolni s lehetőleg teljes egyetemes könyvtárrá tenni mind a hármat.

Felállítottam e lehetőséget is, nem mintha valósítását komolyan indítványozni csak egy perczig is akarhatnám. De felállítottam, mert eddig jóformán ez irányban (igaz, hogy a cél elérésére a szükségesnél sokkal kisebb mértékben) történt, a mi történt

e három könyvtár irányában. Mindenik egészen külön, önállóan kezeltetett és igazgattatott, azon országos intézetek-, illetőleg testületekhez képest, melyeknek tulajdonait képezik.

Mindeniknek külön alapjai s azokból eredő segélyforrásai vannak; az állam, az utóbbi években legalább, mindeniknek adott bizonyos országos segélyt évi költségvetésében, melyből a három könyvtár, egyik a másiktól függetlenül, a segélyforrások, illetőleg az országos segélyzés erejéig gyarapított. De éppen e segélyforrások nagyon is korlátozott voltából következett, hogy nemcsak teljessé s igazán egyetemessé egyik sem válhatott a három könyvtár közül (hisz abszolút teljesség nem is létezhetik), de a legszükségesebbeket sem szerezhette be egyik is mind, s a tudomány óriási haladásával lépést nem tarthatott. – Tarthatna-e ezentúl s pótolhatná-e a mellett még eddigi hézagait s hátramaradottságát? Szegényebbek vagyunk, mintsem ezt komolyan remélhetnők; s ha egy teljes és egyetemes könyvtárt első alapjaitól kezdve létre nem hozhatunk, bizony *hármat*, bár a már létező alapokon, szintoly kevéssé. S ha ennek lehetetlensége felől tisztában vagyunk, engedhetjük-e, hogy a három könyvtár kezelése s igazgatása, többi közt az országos segélyekből történő beszerzések, továbbra is oly elkülönözten, egymástól teljesen függetlenül, még kölcsönös tudomást sem adva történjenek, mint eddig? Akarhatjuk-e hogy pl. 10 könyv közül, melyek mindenikének legalább egy példányban megléte kívánatos, sőt szükséges volna, talán négy, két vagy három példányban is beszereztessek, kettő vagy három egy-egy példányban, három vagy négy pedig egyben sem? S pedig, hogy évenként ez történik, s az eddigi eljárás szerint folyást ennek kell történnie: első tekintetre átlátható, nem is történhetik másképp.

Ha tehát sem egészen új egyetemes könyvtárt, első alapjától fogva, úgyszólván semmiből létre hozni, sem mind a három meglévő könyvtárt egyenkint némi teljességre kiegészíteni képesek nem va-

gyunk; s ha közművelődésünk s tudományosságunk kiáltó szükségletét, egy lehetőleg teljes egyetemes országos könyvtár iránt mégis elevenen érezzük, s azon segíteni is óhajtunk, – logikai következés, hogy nem marad fönn egyéb, mint szorosabb vagy tágabb összeköttetést hozni létre a három könyvtár között s egyöntetűen és tervszerűleg eszközölni gyarapításukat.

Szorosabb vagy tágabb összeköttetést, mondom. Mert lehetséges volna, vagy legalább gondolható, hogy a három könyvtár egybe, *egy* egyetemes országos könyvtárrá egyesíttessék, s mint ilyen egészen egységesen kezeltessék és igazgattassék, részeshüljön országos segélyben s gyarapításban. Sietek kimondani, hogy bár e módot legalább gondolhatónak tartom, épp oly kevésbé ajánlhatnám, mint nem az előbbieket, melyekről már szólék. Mind a három könyvtárra eredete, eddigi rendeltetése, jelenlegi tényleges állása s ehhez képesti természete bizonyos külön jellem saját bélyegét nyomja, melyet ignorálni épp oly kevésbé lehet, mint letörölni róluk sem könnyű, sem czélszerű nem volna.

Mind a három, részben és pedig tetemes – s kettő nagyobb részben, magán alapítványoknak köszöni létrejöttét, melyek sok tekintetben megkötik az ország kezét a felőlök való korlátlan rendelkezésben, jelesen teljes összeolvasztásukban, mint pl. a nemzeti múzeumi Széchényi- és akadémiai Teleki-könyvtárak külön s önálló kezelése, bizonyos részben legalább alapítványilag van kimondva s követelve, mit nem tisztelni vagy éppen megszegni az ország bizonyosan nem akarhat, még ha ez által az illető családok jogos ellenmondásainak (vagy többnek is) magát kitenni nem akarná is. Különben is, ha a három könyvtár teljes egyesítésén s összeolvasztásán azt értjük, hogy azok *egy helyt*, egy országos könyvtár-épületben állíttassanak fel (másképp mint egy könyvtárt, rendezni s használni sem lehetne), hol vesszük arra a szükséges épületet? s miért is költenénk reá, mikor a múzeum s akadémia könyvtárai saját palotáikban el vannak helyezve s

csak az egyeteméről kell (miről alább szólok) gondoskodni.

Átmelve így minden lehetőségen, fennmarad az utolsó, mely abban áll: külön tartva a három könyvtárt, megőrizve egyediségüket, oly összeköttetést hozni köztük létre mégis, amely míg egyfelől tervszerű s összhangzatos gyarapításukat teszi lehetővé, mindeniket saját természetéből kifolyó jellemében gyarapítván tovább s emelvén a maga nemében lehető teljességre, ez által végre azt eredményezze, hogy a három könyvtár, ha részben fedezi is egymást, ami már most is megvan, de hézagokban ki is egészítse egymást, illetőleg az egyetemes tudományosság kívánalmaival szemben hézagokat többé így ne engedjen, s így bár *három külön helyen felállítva* (Pest végre is sokkal kisebb város még most, terjedelem s népesség s könyvtárszomj tekintetében egyaránt, mintsem, ez lényeges nehézséget képezzen!), *együttvéve mégis egy teljes, egyetemes országos könyvtárat képezzen*.

E ponton, hová fejtegetéseimmel érkeztem, két tendőt látok magam előtt: először körvonalazni a három könyvtár eredetéből, rendeltetéséből és jelenlegi tényleges állásából s ehhez képesti természetéből kifolyó saját jellemét s megjelölni lehetőleg azon irányt, sőt részletesen azon tudományszakokat, melyek egyik, másik és harmadik könyvtárnak körébe esnek s további kiegészítettségük és folytonos gyarapításuknál szem előtt tartandók; és másodsor körvonalozni az egyöntetű és tervszerű kezelés s igazgatás keretét, jelesen az országos segélyezés és gyarapítás eszközzésének módját, hogy a kitűzött cél lehetőleg elééréssék.

Következő cikkem az elsővel foglalkozik e két tétel közül.

II.

Három közkönyvtárunk mindenikének saját jellemét kívánván körvonalozni, mivel a nemzeti múze-

umi és a tudományos akadémiai könyvtárak bizonyos tekintetben különleges (speciális) jellegűek és rendeltetésűek, ezeket bocsátom előre, hogy az egyetemi könyvtárról, mint leginkább egyetemes (universalis) jellegűről szólva, amazokra hivatkozhassam, s így szabatosabb és rövidebb lehessenek.

I. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának dicsőült alapítója, gróf Széchenyi Ferencz által az 1802. november 26-án kelt eredeti alapítványlevelében világosan kifejezett s később fia, gróf Széchenyi Lajos 1820. november 30-án kelt pótalapítványában is fenntartott, és mindkét alkalommal országgyűlésileg is elfogadott jelleme s ahhoz képesti rendeltetése: hogy az a legszélesebb értelemben vett magyar könyvtár (Bibliotheca Hungarica) legyen. Rendeltetése ennél fogva, összegyűjteni mindent, a mi: a) Magyarországon bármi nyelven s bárki által, b) magyarok által itthon és bárhol, c) Magyarországot illetőleg bárhol és bárki által íratott, illetőleg kiadott.

Ez eredeti – s az említett tiszteletreméltó alapítványi levelek értelmében megmásíthatatlan – rendeltetése szerint gyarapított e könyvtár, akkor midőn Horváth István könyvtára s a Jankovich-féle gyűjtemény szereztetett meg számára országos költségen. E jellemnek fenntartása volt a legfőbb indok, a miért törvényhozásilag rendeltetett, hogy a múzeum könyvtárának Magyarország területén megjelenő minden nyomtatvány kötelezpéldányul küldessék meg, legyen az magában, s irodalmilag oly értéktelen bár, mint egy színlap vagy hirdetési falragasz, ha Magyarországon, s illetőleg magyarul nyomtatott.

E tisztán és szorosan „magyar nemzeti könyvtári” jelleg szerint:

1. Mindenek előtt – s az eddigi mulasztásokat vagy esetleges hézagokat is pótlólag – a már létező kincs a lehetőségig és bármi áldozattal is kiegészítendő; bármi áldozattal, mert a mi a

múltból még meg nincs a könyvtárban, az hovatovább nehezebben lesz megszerezhető, s a még csak egy pár évtized előtti könyvekből, annál inkább a kisebb nyomtatványokból (a mit senki se tartogat, de a mi a múzeum könyvtárára nézve mind érdekes és becses) gyakran már unicumok is nehezen találhatók. Jövőre is mindannak, a mi a fentebbi a), b), c) pontok szerint oda tartozik, beszerzése képezi a múzeumi könyvtárnak fő feladatát. Ide értem a könyveken s egyéb betűnyomtatványokon kívül a nyomtatott rajzokat, terveket, térképeket stb. is, a mennyiben azon pontok alá esnek, ti. Magyarországon vagy magyarok által, vagy Magyarországot illetőleg készültek.

2. Kéziratok, oklevelek s minden más írott emlékek, ide értve bármely, Magyarországra vonatkozó vagy magyaroktól származó irodalmi vagy tudományos irányú kézi-rajzokat is (a tisztán szépművi a képtárhoz tartozván), folyvást szerzendők lennének. Természetes, hogy míg a nyomtatványoknál a *teljességre* legalább törekedni kell, itt azt megközelíteni is lehetetlenség; itt a cél csak a minél nagyobb gazdagság s becsesség lehet. Az eredetiben meg nem szerzhető oklevelek, a mennyiben hozzájárulhatók, másolatban volnának megszerzendők.

E szorosan magyar s nemzeti jellemén túl, a múzeumi könyvtárnak is, – mi nélkül semmi, még oly különszerű könyvtár nem lehet el, – szüksége van.

3. *Segédkönyvtárul* egy egyetemes osztályra (s ilyent célzott éppen gróf Széchenyi Lajos, ki – említettem pót-alapítványában – egy ilyen segédkönyvtár alapját tette le, feltételül kötve ki, hogy az a tulajdonképpeni magyar könyvtárral soha össze ne vegyíttessék), melybe néhány nagy encyclopaediai, továbbá speciális tartalmú ún. *felütő munka*, valamint minden nyelvek szótárai, atlaszok, kézikönyvek sorozandók.

Ha a múzeumnak csak könyvtári egyenes szükségletét tekintem, ezzel annak, mint speciális magyar könyvtárnak, köre ki volna meritve. De lehetetlen figyelmen kívül hagyni, hogy nemzeti múzeumunk könyvtárán kívül még több gyűjteményes tárral is bír s jelesen régiségi, természeti és képtári gyűjtemények összessége. Szó lévén már egy országos nagy képcsarnok-épületről, melyben az országnak Eszterházi képtára is, mely most az akadémia épületében csak ideiglenes szálláson van, felállítassék, valószínű, hogy akkor a múzeumi Pyrker- s egyéb képtárnak is abban leendő helye. Addig azonban *itt* kell azt tekintetbe vennem. S mindenesetre itt a régiségi és természeti gyűjteményeket, melyek már a múzeumtól elvállhatlanok. És már e tárrak egyike sem nélkülözhet egy különleges kézi könyvtárt: részint meglévő kincseinek meghatározása (determinálása), részint a további szerzemények irányozása a megszerzendők iránti tájékoztatás, részint avégett, hogy amennyiben a gyűjtemények természeti példányokban nem teljesek (s nem is lehetnek soha), a hiányzók legalább leírásban és képben meglegyenek. Meg kell vallani, hogy e tekintetben múzeumunk könyvtára szégyenletesen szegény. Majd semmivel sem bír (vagy a semminél kevéssel többel) sem régiségi, sem természeti, sem képtári osztálya, a mi a főntebb említett czéloknak csak némileg is megfelelné; s kivált régebben számtalanszor megtörtént, hogy például természeti tárgyakat, csupa determinálás végett, külföldre vagy legalább Bécsbe kellett küldeni.

4. Azért multhatatlan szükséges a múzeumi könyvtár, mindenik gyűjteményére vonatkozólag egy-egy speciális *kézikönyvtárral* ú.m. egy archaeologiai éremtani, egy természetrajzi, ethnographiai és technológiai és egy művészettani s műtörténelmivel kiegészíteni, melyekben leginkább nagyobb leíró (descriptiv) művek vagy kimerítő monographiák (az illető szakokból) volnának megszerzendők.

A múzeumi könyvtár ezek szerint három irányban kiegészítendő s tovább gyarapítandó: 1) a *magyar*-könyvtár, 2) a *segéd*-könyvtár, 3) a műgyűjteményi szakok speciális *kézi*-könyvtárai irányában.

A múzeumi könyvtárnak közelebről végbement, illetőleg még folyamatban lévő új lajstromozásáról s rendezéséről külön fogom alább elmondani a véleményemet; itt a dolognak – hogy úgy mondjam – elméleti oldalára kívántam szorítkozni.

II. A *magyar tudományos akadémiának*, mióta nyelv-mívelő társaságból, minek eredetileg alapítva volt, általános tudományos akadémiává (Academie des sciences) vált vagy fejlődött, bár eredeti jellemét egyik legfőbb irányául őrizve meg ma is, az levén földadata első vonalban, hogy a hazai tudományt, tudományos nyomozások és kísérletek útján előbbre vigye: könyvtárának mindenekelőtt az összes világtudomány naponkénti folytonos haladásait kell föltüntetni; bírnia mindenütt a legújabb eredményeket, sőt a még készülöben lévőket, s végleg meg nem állapítottakat, s állania mindig a pillanat legfelső színvonalán, hogy mind az akadémia tagjai, mind a könyvtár tudós látogatói, mind a tudománybeli önállóságra törekvő ifjabb erők a tudomány haladásának színvonalán tarthassák magukat.

E szempontból az akadémiai könyvtár körét képezik:

1. Mindenekelőtt a világ minden akadémiai, tudós társaságai, jelesb egyesületei és intézeteinek kiadványai, tehát évkönyveik, értekezéseik, ülési értesítőik, kiadásra méltatott pályaműveik stb., mint a melyekben összesen éppen a tudomány legújabb vívmányai, a tudósok kísérletei s fölfedezései gyakran még levő-félben vannak lerakva, rendesen. Minthogy pedig, kivált újabb időben, csere útján akadémiánk a világ számos akadémiának kiadványaihoz elég könnyű szerrel jut, e tekintetben csak a kiegészítés földadata néz reánk.

A tudomány folytonos haladásai az akadémiák stb. munkálkodásán kívül még a tudományos folyóiratokban lévén észlelhetők, szükséges az akadémiai könyvtár számára megszerezni s folyvást tartani.

2. Az akadémia körébe eső tudományzakoknak legnevezetesebb tudományos szellemű folyóiratait, melyek az új fölfedezéseket és vívmányokat hozzák.

Az akadémia körébe eső tudományzakokról szólék; mert egyfelől az akadémia köréből eddig alapszabályilag is ki volt s gyakorlatilag ma is ki van rekesztve a theologia és napi politika; másfelől az akadémia a tudománynak mint ilyennek, nem pedig egyes különleges s úgyszólván mesterségszerű alkalmazati irányokban lévén művelője, bátran mellőzheti az orvosi, technológiai és más hasonló alkalmazati műveket és folyóiratokat.

3. Minden tudományszaknak (a jelzett kivétellel) speciális *alap- és kútfőmunkái*, melyekre az önálló vizsgáló minden lépten-nyomon utasítva van, az akadémiai könyvtár körébe tartoznak. Itt a *történelmi* és a földrajzi kútfők, tudományos célú nagy utazások, történelmi nagy forrásmunkák s gyűjtemények stb. kellenek, különös figyelemmel, önkényt értetik, a *magyar* történelmi forrásokra, melyektől méltán teljességet kívánhatunk. Sőt az egyházi történelem a tudomány forrásművei is, mint ilyenek pl. egy nagy patristicai gyűjtemény, a Bollandisták nagy gyűjteménye stb. szintén az akadémia körébe eshetnek, nem mint theologiai, hanem mint kor- és műveltségtörténelmi források. Hasonlóképp az *államtudományok* körébe tartozók: a politikai elmélettel foglalkozó irodalom, a statistikára vonatkozó nemcsak nagyobb művek, különösen az elméletiek is, hanem nevezetesebb statistikai journalok; a *bölcsészeti* irodalom, e szaknak tisztán elméleti voltát s általános művelődési nagy fontosságát tekintve, ki-

vált az újabb termékekkel folyvást gyarapítandó. S a jogtudomány köréből, a teljesen és tüzetesen gyűjtendő magyar jogtudományi munkákon kívül, a külföld is, néhány folyóiratban s elismert becességű művek megszerzése által figyelemben tartandó, teljes s tüzetes gyűjtése nem ide tartozván. Végre a *mathematikai és természettudományi szakok* – a gyakorlati speciális célú alkalmazati, mint pl. orvosi, csillagászati, mérnöki, műtani stb. műveken kívül – mint elméleti és tiszta tudományzakok lesznek úgy önálló művek, mint jeles folyóiratok által képviselendők s folyvást gyarapítandók.

Az akadémia azonban, a negyvenes évek körül történt átalakulása vagy kiterjeszkedése által sem mondott le arról, hogy első sorban és kiválólág nyelvművelő társaság legyen, melynek speciális jelleme és hivatása a magyar és rokon nyelvek *nyelvészete*. A történelmi, nyomozó és összehasonlító nyelvészet jelen állásában alig lehetne mondani, hogy bármely nyelv is, bárminő távol álljon is a mienktől, egészen nélkülözhető s kizárható volna a vizsgálódás köréből; s örömmel tapasztaljuk, hogy saját nyelvtudósaink is mind több és több nyelvet, a különböző nyelvcsaládokból, vesznek tanulmányozás alá s vonnak be történelmi és összehasonlító nyelvészi vizsgálódásaik körébe.

Ha ennél fogva első sorba tesszük is a nyelvtudományi szakban

4. mindazt, mi legközelebb a *magyar nyelvészetet és irodalmat* nézi s az akadémiai könyvtár elsőrendű föladatának ismerjük: lehető teljességben bírni és gyűjteni a magyar nyelvészetre és az összehasonlító, különösen magyar-altáji nyelvészetre vonatkozó műveket; úgyszintén a magyar irodalmat, mely az eredeti magyar műveket és a műbecscsel bíró fordításokat foglalandja magában; ezek mellett nem mellőzheti az akadémia.

5. A hazánkbéli nem-magyar irodalmakat; az európai egyéb irodalmaknak legalább remekműveit, kiváltképp a nyelvészeti érdek sürgetvén, az áltáji népek irodalmait; nyelvészeti czélok szolgáltára nem-európai s nem-európai kulturnépek irodalmaiból is mintegy mutatványokul leendő egyes műveket; s végre a görög és latin classikai irodalmakat, úgy remekműveikben, mint – bár csak a legnevezetesebb – philológiai termékekben is.

A nyelvészeti könyvtár továbbá kiegészítendő a lehető legteljesebb *sótárgyújteménnyel*, a legnevezetesebb nyelvtanoknak, az egész teljességben bírandó magyar nyelvemléki s középkori irodalmi műveken kívül a fontosabb külföldiekkel is; úgyszintén az irodalmi könyvtár, az irodalomtörténet szakműveivel, minél teljesebben, az egyetemes irodalomtörténet jelesb általános és speciális munkáival. Végre

6. segédosztály gyanánt itt is meg kell lenni mindazon nagy encyclopaediai és speciális felüő munkáknak, melyek tanulmányozás közben éppen nem nélkülözhetők; továbbá, mint különös könyvtári szükséglet, a nevezetes bibliographiai munkáknak; néhány vegyes tartalmú, legjelesb folyóiratnak (minők a „Revue des deux mondes” s más Revuek és Review-k), földképek és atlaszoknak stb.

Áttérek most

III. az *egyetemi könyvtárra*, s igyekszem a már elkülönített specialítások után annak körvonalait is kitűzni.

A m. kir. egyetemi könyvtár a *leginkább egyetemes* (Bibliotheca universalis) mind a három könyvtárunk között. Rendeltetése, első vonalban, az egyetem tanárai és tanulói, azontúl az összes közönség használatára állani, minden tudomány szakokban. Engedtessek e pontnál egy kis kitérést tennem, az egyetemi könyvtár helyiségeire, a mi egyik fő fontosságú tekintet a közönség használatára rendelt

könyvtárnál általában, különösen pedig olyannál, melynek oly népes természetes közönsége van, mint az egyetemi könyvtárnak az egyetem tanárai és tanulói. Magáról a könyvtár helyiségéről nem szólok; szomorú ének volna. A nagy terem, a fenyegető bedőlés ellen, ingadozó oszlopokkal támogatva; a szekrények és állványok még létrával is nehezen elérhető magasságig tornyosulva, a karzat szűk, gyönges rajta a keskenysége miatt alig megtámasztható létrán a fölmenetel és megállás életveszélyes, mert az egyensúlyból a legparányibb kibillenés nem a karzatra, hanem az alsó talajra lökné a keresőt. De e nyomorúságon csak egy új könyvtár-épület segít, a mi pedig – az ismeretes pör elvesztése után a ferenczrendiekkel szemben – ismét beláthatatlan távolba van elodázva; s pedig mulhatatlanul meg kellene történnie, ha nem akarjuk, hogy egyszer a világra szóló botrány bekövetkezzék; egy országos könyvtár összedőlése.

Szólnom kell itt csupán az olvasóteremről, mely a naponként növekedő szükségletnek távolról sem felel meg. 1848 előtt az egyetemi könyvtár olvasó szobájának látogatói, évenként 5–6–8 ezerre mentek. E szám a hatvanas évek elején már 15–18 ezerre emelkedett. 1867/8-ban 30 ezer volt. 1868/9-ben októbertől kezdve február végéig s tehát a téli félév alatt 20 ezer látogatója volt az egyetemi könyvtár olvasó szobáinak. Újabb adataim nincsenek, csak általánosságban tudom, hogy a szám nem fogyott, inkább növekedett. Előbb pedig csak egymaga állt e könyvtár a közönség rendelkezésére, most – újabban csak – osztozik a múzeumi és akadémiai könyvtárakkal, melyeknek szintén ezekre mennek használóik. Örvendetes gyarapodás s jele az időnek, melyet szívesen kell tudomásul vennünk. Ez okból az egyetemi könyvtár olvasó helye bővített is. A terem mellett egy második szoba is megnyitott; s azon kívül egy rekesz helyiség, az óré, egyetemi tanárok s akadémiai tagok számára dolgozó helyül; de a hová nagyobb tolongáskor mások is betódulnak s alig utasíthatók ki. Ez nehezíti a felügye-

letet és ellenőrzést. – És minő helyiségek az olvasdák! Setétek, alacsonyak, romlott légűek. Ha tele vannak (mint a rendes órákban mindig és folyvást) kiállhatatlan bennök a meleg, a fojtó lég, a felémészett éleny azót-salajkjától. Mikor az órának vége s az üresen maradt terembe lépünk, csaknem leverő szag üt meg. Az ablakon még csak egy ventil sincs.

De hadd térjek vissza tárgyam fonalához. Az egyetemi könyvtárban, mint közkönyvtáraink legegyetemesbikében, s egyébiránti rendeltetésénél fogva is:

1. Mindazon szakokban, melyek az egyetemen, annak négy fakultásában, tanszékek által képviselve vannak, meg kell lenni (az alább kijelölendő megszorításokkal) a fontosabb alapmunkáknak, kútfőknek, nagyobb monographiaknak, mely utóbbiak a tudomány haladásait s mindenkor jelen állását egyes szakokban teljesen felölelik s felmutatják.

Kiváló figyelmet s aránylagos teljességet igényel különösen két szak, melyekre a másik két nagy könyvtár csak igen mellékes figyelmet fordíthat, az egyetem ellenben, – mint tanintézet – hivatva van éppen azok két szakban is tudományosan képzett egyéneket adni a hazának. E két szak: a theologiai és az orvostudományi.

- a) A *theologiai*, mely (jelenleg legalább még, bár csak katolikus) magyar királyi egyetemünk egyik fakultását képezi s mint irodalmi szak sem a múzeumi, sem az akadémiai könyvtárban helyén nem lévén, itt kell teljes mértékben képviseltetnie. Bátor vagyok itt megjegyezni, s valóban nem a felekezetiesség téteti velem az észrevételt, hogy a theologiai könyvkészletnek, nézetem szerint a protestáns hitani irodalomra nézve is a kor színvonalára kell emeltetnie s azon folyvást fenntartatnia, már csak a katolikus theologusok érdekében is, kik – különösen a philologia sacra, a bibliai tudomány, s az egyháztörténelem mezején, a protestáns tudomány vívmányait szintén nem nélkülözhetik; a többi ágakban pedig, különösen a polemikákban s az egy-

házjogban, érdekükben áll tudni: mi mondatik és mi történik az ellentáborban. Különös lett volna, ha Pázmány, kire annyi hivatkozás történik, ignorálta volna a protestáns theologiai irodalmat.

b) Az *orvosi szakban*, mivel az egyetem van hivatva tudós és készült orvosokat képezni, az orvosi tudomány jelen óriási haladásai, s minden speciális irányokban szintoly részletes fejlettsége, mint elméletileg egészen új alapokra fektetett volta mellett, az egyetem könyvtárának különösen gazdagnak kell lenni. Itt nemcsak a gyógyszerian, a sebészet, szemészet, szülészeti, hanem az alaptudományokban, tudniillik a leíró-, táj-, hasonlító- és kór-boncztan s a physiologia összes körében megjelenő nagy és illusztrált munkák megszerzendők, úgy a tanulóokra, mint a tanárookra való tekintetből, mert azoknak nagyobb számban való megszerzését még vagyonsób orvostani tanártól sem követelhetni. Az orvostani folyóiratok nevezetesbjei szintén tartandók, az új fölfedezések, kísérletek levén találhatók rendszeren; valamint az orvosi akadémiák s nevezetesb társulatok évkönyvei s egyéb kiadások.

E két szaknál, ismétlem a lehető teljesség kívántatik, a másik két könyvtárban ezek alig s tüzetesen éppen nem lévén képviselve. Ellenben

2. a *többi tudományágak* alap-és kútfő munkái beszerzésénél már kívánatos, hogy folytonos tekintet legyen a másik két könyvtár szerzeményeire (vagy meglévő kincseire) s a helyett, hogy azok által múlthatatlanul megszerzettek vagy már bírtakat (drágábbakat kivált) másodsor is megszerezzen a könyvtár, inkább másokra fordítsa figyelmét s költségét.

Kiváló figyelmet igényelnek mégis:

- a) a *jogtudományiak*, mint a mely szak az egyetem egyik legfontosabb s leglátogatottabb facultasáé, s melyre nézve a tanulóknak a tudomány minden segédeszközeivel kellően el kell látva lenniök;
- b) a *természettani, vegyészeti és természetrajzi* szakok, megjegyezve, hogy – kivált az utóbbi ágból – a tisztán leíró (descriptiv) s képes, nagyobb művek

a múzeum reszortjába tartozván (I. 4.) kétszeri megszerzésük felesleges volna.

c) A *nyelvészet*, mint tudomány leginkább az akadémiai könyvtárban levén képviselve s lehető teljességben tartva, itt e szak leginkább a szűkebb értelemben vett *linguisticara*, tehát a szótári és nyelvtanító munkákra szorítkozhatik;

d) a *történelem* is mellőzheti itt a forrásművek és kútfőgyűjtemények nagy részét, s szorítkozhatik a feldolgozott munkákra, s kútfők az akadémia körébe esvén. A *hazai történet* azonban, mely már most is lehető teljességben van meg, folyvást a teljességben tartást igényli;

e) szintűgy a *magyar irodalom*, mely eddig is gazdagon van képviselve, lehetőleg kiegészítendő, az *irodalomtörténet* azonban főleg az új és jobb kézi- és tankönyvekre szorítandó, miután a monographiák megszerzése e szakban is az akadémiát illeti. (Mellesleg legyen itt megjegyezve, hogy az egyetemes irodalomtörténet még önálló tanszékkal nem bír egyetemünkön, a mely hiányon bizony, ideje volna már segíteni!)

f) a *classica philologia*, mint az egyetem azok szaka, mely hivatva van a hazai közép- és felső tanodáknak tudományos philolog tanárokat képezni, annál kiválóbb figyelmet s aránylagos teljességet igényel, mert az a más két könyvtárnál nem lép annyira előtérbe. Így különösen a szorosb értelemben vett *classicus* nyelvek, a régibb irodalomtörténet, ideértve az e szakbeli monographiakat is, a *classicusok*nak jegyzetekkel ellátott kiadásai, valamint jeles fordításaik, lehető teljességben tartandók s gyarapítandók. Végre

g) az új népek irodalmának *classicus*aikban teljeseen képviselve kell lenniök, a közműveltség, az ízlés terjesztése érdekében; ide értve azon segédmunkákat is, melyek azoknak tudományos kritikai és széptani felfogását előmozdítják. E szak az, melyben egyetemi könyvtárunk a legtátongóbb hézagoakat mutatja fel, jóllehet e szak, mely a másik két

könyvtár tüzetes céljain kívül esik, csaknem kizárólag ide van utalva.

A mi illeti még a művek tárgyalási módját, vagy úgyszólván belső formáját, tekintettel kell lenni az egyetemi könyvtárnak a tanulók szükségleteire, s azért

3. minden, az egyetemen képviselt tudományszakban a jó és jeles *tan- és kézikönyvek* gazdag tárával kell bírnia. Kiváltképpen a német nyelven írottakban, miután az angol és francia, fájdalom, még most is elég kevésbé olvasott nyelvek nálunk. A főbbeket, a folyvást kézen forgókat 2, sőt 3 példányban is szükséges megszerezni, az egy példányban létel sok panaszra ad alkalmat s méltán.
4. Magától értetik, hogy minden szakból *ún. felüő munkákkal*, úgy encyclopaediák-, atlaszok-, stb.-vel e könyvtárnak is kellően el kell látva lennie.

Ezekben véltem a három könyvtár jellemét kijelölhetni, körét talán igen is nagy részletességgel körvonalazhatni. A m. nemzeti múzeumi: tisztán magyar könyvtár (mellékesen egyéb gyűjteményeinek gyarazó könyvtára); az akadémiaé a tudományoknak, mint ilyennek előbbvitelére rendeltetett, de a mellett jellegzetesen magyar nyelv és irodalmi s magyar történelmi célzatú; az egyetemi, a mennyiben a más kettő által fődözve nincs, egyetemes jellemű.

Ily sok és nagy levén a szükséglet, nem csoda, ha az eddigi csekély, aránytalanul csekély erővel, könyvtáraink annak eddigelő távolról sem felelhetek meg.

A nemzeti múzeum könyvtára, fő céljára, a hungaricákra nézve már alapítása (a Széchényi-könyvtár) úgy későbbi nevezetes járuléka (a Horváth István- és Jankovich-féle gyűjtemények), s végre ha nem is egész pontossággal, de mégis nagy részben befolyó köteles-példányok által, aránylag még legteljesebb, bár itt is sok itt-ott a pótolni való. Annál szegényebb, sőt mondhatom szégyenletesen sze-

gény, egyéb gyűjteményeinek nélkülözhetetlen segédül s kiegészítésül szolgálандó mellék-könyvtárának a speciális szakáiban.

Hasonlók a hézagok a más két könyvtárnál is, annival nagyobbak, minél több tudományszakra terjed ki azok köre. De a hézagokat részletezni s kipótlásuk s általában a szükséglet fedezése iránt számbeli javaslatot tenni nem célja a jelen dolgozatnak. Csak figyelem ébresztésül jegyzem ide, hogy a bécsi udvari könyvtár évek hosszú sora óta 19.000 forint évi dotációban részesül. Vajon három könyvtárunknak együttvéve nincs-e annyi szüksége, mint amaz egynek? S kivált az első években, míg hézagaik pótolhatók s elérjük azt a színvonalat, melyen aztán csak a folyamatba jött rendes beszerzésekről kell gondoskodni.

III.

Ha az alapgondolat, melyből kiindultam, helyes s áll az, hogy sem egészen új országos könyvtárt semiből teremteni, sem a jelenleg létező három könyvtárt külön-külön három egyetemes könyvtárrá emelni képesek nem vagyunk, teljes összeolvasztásuk, egyetlen könyvtárrá keverésük pedig lehetetlen; ha mindez áll: módról, keretről kell gondoskodnunk, hogy a három könyvtár vezetésébe, különösen pedig további gyarapításába oly tervszerű egységet hozzunk be, s köztük oly kapcsolatot létesítsünk, mely önálló jellemük, hogy úgy szóljak, egyediségük megőrzése, sőt teljesebb kifejtése mellett – mind a hármat egyenként s együtt oda emelje, hogy tökéletesen pótolják egy országos egyetemes könyvtár hiányát, vagy ha jobban tetszik, együtt képezzenek, egy-háromságban, egy országos egyetemes könyvtárt.

E kapcsolatot a három könyvtár közt egy országos könyvtári főigazgató képviselhetné, ki mint ilyen, országos könyvtárügyünk élére állíthatnák, s a három könyvtár fő-őreivel, vagy ha úgy tetszik, igaz-

gatóival együtt képezne collegiumot, közvetlenül a közoktatási miniszter alatt állót; míg egyenként mindenik könyvtárnak vagy igazgató saját külön működésében az illető intézettel, múzeummal, akadémiával, egyetemmel, az eddigi kapcsolatban állana s maradna.

E négyes collegium az összes könyvtárügyet, jelesen a három közkönyvtárt közösen érdeklő dolgokban volna hivatva részint általános reformokra, vagy különös szükségekre vonatkozó előterjesztéseket tenni a miniszternek; fő- és rendes teendője azonban magát a könyvkincset, a mint az áll, a közös könyvtár-kapcsolat szempontjából világosságba hozni, s a további beszerzéseket a kitűzött cél szerint intézni.

E végből mindenképp előtérbe a három könyvtár jelen állása, a részint meglevő, részint készülőkben lévő s még befejezendő lajstromozás által tisztába hozandó.

Különösen elkészítettetvén a másod-, sőt harmad példányok (doublette-k stb.) jegyzéke, kölcsönös kicserélésekre és kiegészítésekre mód nyújtható, mi- ben azon szempontok lesznek döntők, melyek mind a három könyvtár saját körének kitűzését, részletezését és elkülönítését illetőleg véglegesen meg fognak állapíttatni.

A további beszerzéseket illetőleg az államköltségvetésben évenként lesz megállapítandó bizonyos összeg, mely a három könyvtár gyarapítására összesen az állam által adatik; ez összegnek a három könyvtár közötti felosztási aránya vagy évenként, vagy hosszabb időre a közoktatási miniszter által állapíttatik meg, ki erre nézve a könyvtári főigazgatót meghallgatja.

A megállapított arány szerinti segélyösszegeknek egy kisebb, talán egy negyed része, negyedévenként előre lenne folyóvá teendő, s az illető egyes könyvtárigazgatóknak, utólagos számadás kötelezettsége mellett, rendelkezésükre bocsátandó, oly bevásárlásokra, melyek a) kétséget kizárólag a maguk szakába tartoznak s irántuk a más két könyvtár részéről kérdés nem támaszthatatik; és b) –

mire gyakran van eset – melyek kivált kéziratok, ritkaságok, okmányok, hungaricak stb., ha pillanatilag elszalasztatnak, később semmi árért (bár alkalmoszerűleg talán elég jutányosan) meg nem szerzhetők.

A segélyösszeg többi nagyobb részére s azon történendő beszerzésekre nézve folytonos egyértelműség szükséges a három könyvtár-őr és a főigazgató közt, mivel a különböző könyvtárak közt a főntebb kihúzni próbált, egyébiránt még végleg megállapítandó határok mellett is számos érintkezési pontjaik vannak s kár volna egy-egy nagyobb és költségesebb, nem is mindenütt multhatatlanul szükséges munkát több példányban szerezni meg, mást pedig, eszközök elégtelensége miatt, egyszer sem. E végre a négyes collegium legalább negyedévenként, de talán havonként is rendszeren összejöjjen s együtt, közértelemmel és rendszeresen állapítsák meg mind a három könyvtár részére a beszerzendőket.

Nem tartanám szükségesnek, sőt czélszerűnek sem, hogy a megszerzendő könyvek jegyzéke előleges jóváhagyás végett terjesztessék a közoktatási miniszter elé. A főigazgató s a könyvtárnokok illetékes szakértők magok; bennök egyenként is (a külön negyedre) annál inkább együttesen elégséges garancia van; s az előleges felterjesztés és megbírálás nehezítené az eljárást, hátrálatná a beszerzést még oly esetekben is, hol a késleltetés kárral, talán veszéllyel is járna. Önként értetik, hogy időnként, pl. félévenként, be kell mutatniok számadásaikat felülvizsgálat végett.

Az accessiók jegyzéke időközönként, például negyedévenként, mindenik könyvtár részéről a másik kettővel közlendő s folytonos evidentiában tartandó.

Mint tudva van, a pénzen történő bevásárlásokon kívül könyvtáraink nevezetes gyarapodást nyernek évenként s folytonosan a kötelesepéldányok által, azért ezekről is itt kívánok egy pár szót ejteni.

A régiebb törvényt, mely minden, az országban megjelenő nyomtatványnak egy-egy példányában a múzeumot, akadémiát rendelte részeltetni, mely kedvezmény felsőbb rendelet által az egyetemi könyvtárait is kiterjesztetett, az 1848. XVIII. t. cz. 4.§-a, hallgatólag (világos eltörlés nélkül) módosította; a mennyiben minden nyomtatványból (ideértve az ábrázolatokat is) két példányt rendel a helybeli hatóságnak átadatni: egyiket a hatóság számára (a felügyeleti jog gyakoroltatása végett), másikat, bekötvé, a nemzeti múzeum számára beszolgáltatandót. Akadémiáról s egyetemről szó sincs. És valóban, ezek csak gyéren, bár a múzeum sem teljesen, kapják a kötelmi példányokat.

A kötelmi példányok rendszere ellen az ipar szabadság szempontjából lehet elvi ellenvetést támasztani. De ha a nyomdai engedély bizonyos kötelmi példányok beszolgáltatásának feltétele alatt adatik meg, s azon példányok az országnak fizetendő adó egy nemének tekintetnek, az ellenvetés ereje megszűnik.

Másik szempont: hogy *mindaz*, a mi az országban nyomatik s megjelen, az utolsó színlapig vagy hirdetésig, a múzeum könyvtárában meglegyen, azt e könyvtár különleges jellege s célja teszi szükséges-sé. A más két könyvtárban a nyomtatványok egy nagy része által csak a felesleges lom szaporíttatik. De mégis tetemes kiadástól kíméltetnék meg az ország a három (a hatóságával együtt négy) kötelmi példány által. Irodalmunk jelen terjedtsége mellett; a valóban megszerzendő kisebb-nagyobb becsű nyomtatványok ára már ezerekre megy. S ha ez összeg külföldi könyvek szerzésére fordíthatatik, világos haszon.

Azután a kötelmi példányok másutt is, legtöbb helyet, szokásban vannak. Napoleon (I.) alatt nem kevesebb, mint kilencz kötelmi példány volt Franciaországban.

Én tehát a kötelmi példányok rendszerét nem csak fenntartandónak, hanem új törvény által ismét három példányra (a hatóságával négyre) vélném meg-

emelendőnek. Vagy ha, mert ez törvényben még nálunk soha nem volt, nehézségekbe ütköznék: a most is törvényben álló két példányhoz legalább egy harmadikat adatnék (mint három volt a 48 diki törvény előtt) s ezen – köréhez a szükségéhez képest megosztoznék az akadémiai és az egyetemi könyvtár.

Tulajdonképpeni feladatomnak, melyet ez alkalommal magam elé tűztem, végére jutottam. De nem tagadhatom meg magamtól, hogy ily hosszasan szólván közkönyvtárainkról, mellesleg – vagy utóiratképp – még egy tárgyat meg ne érintsek, mely bár kívül feladatom keretén, szoros összefüggésben áll eddigi fejtegetéseimmel, sőt azokat némi részben gyakorlatilag is illusztrálni alkalmas. Ez a múzeumi könyvtár legújabb rendezése, mely – ha jól tudom – még teljesen befejezve nincs.

Ha főntebb jól fogtam fel s határozta meg a múzeumi könyvtár jellemét és rendeltetését, akkor az érintett rendezés egész munkálata az általam felállítatni javasolt rendszerrel nemcsak össze nem egyeztethető, sőt azzal homlokegyenest ellenkezik.

Szerintem a múzeumi könyvtár, mint magyar könyvtár, megbecsülhetetlen értékű nemzeti kincs. Mint egyetemes (universalis) tudományos könyvtár igen szerény, tökélytelen, távol a teljességtől. Szerintem: hungarica jellemét róla letörölni, hogy egyetemes könyvtárrá erőszakoltassék, a legszerencsétlenebb eszme; nem lenne többé az, a mi, s nem lehetne azzá, a mivé céloztatnék.

Most a müncheni egyetemes könyvtár beosztási schémája szerint rendeztetik. – Talán általában is mondhatnók: hogy egy könyvtár rendszere sem illik a másikra, mindenkinek saját egyedisége van, s tényleg bírt könyvkincsei határozzák meg rendszerét. Egészes egyetemes s aránylag teljes könyvtárakat lehet egymás mintájára rendezni, de miképp lehetne egy ilyennek mintájára egy olyant, melyben amannak osztályaiból, al- s ismét alosztályaiból a legtöbbször, vagy mindenestre igen soknak egy da-

rab tulajdonképpeni képviselője sincs az egész könyvtárban?

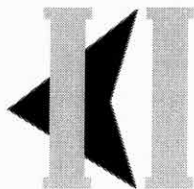
Még kevésbé lehet speciális könyvtárt (s ilyen, felfogásom szerint, a múzeumi a legnagyobb mértékben!) universalis könyvtári schemára rendezni?

S legkevésbé egy hungarica bibliothecát a müncheni egyetemes könyvtár mintájára!

Egy példát. Abban van egyik alosztálynak egy alosztálya: „bavarica”. S ennek helyébe tehetnők-e a múzeumi könyvtárban a „hungarica” rovatot? A „bavarica” ott a legspeciálisabb bajor dolgokat, bajor írókat, Bajorországocska külön történelmét, külön jogát, s hozzáadva theologusait foglalja magába. Az a fogalom, melyet mi „hungarica” névvel jelölünk nem koordinált ezzel. Mi külön nemzetiség, külön nyelv, külön állam, külön történelem, külön jog vagyunk, nem része másnak, mint a bajor a nagy németnek.

Így a múzeumi könyvtár nemcsak elveszti saját értelmét, s lesz egy „páratlan” nemzeti könyvtárból igen silány egyetemes könyvtár, hanem felforgattik egész rendszere: a mi benne fő – s a minnek az egész rendszer központjának és kiindulásának kell lenni, a minnek alárendelendő volna benne (a segédkönyvtáron s a gyűjtemények mellékkönyvtárain kívül minden szakosztály), ti. a hungarica – az lesz egy szakosztály és semmi egyéb.

Sietek egyébiránt még hozzátenni, hogy abban ami részben eddig történt, tényleges veszélyt annál kevésbé helyrehozhatatlan kárt nem látok legfőljebb felesleges vagy félértékű munkát. Czedulázták azon részt, mely még eddig nem volt czedulázva. Az elkészült címmás minden esetre hasznos; s szerencsére a felállítás, szekrények hiánya miatt, nem történetelt meg egészen. Az elkészült anyag egy helyes rendszer szolgálatára is felhasználható, csak a téves rendszer állandóvá ne erőszakoltassék.

Könyvtári Intézet **Könyvtártudományi Szakkönyvtár**

Budapest, I. Budavári Palota F épület, VIII. emelet
Levél cím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3793, Fax:224-3795,
E-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

– 2001. december –

(az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

honlap:

<http://www.ki.oszk.hu/konyvtar>

online katalógus:

<http://nektar.oszk.hu>

gyarapodási jegyzék:

<http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/gyarap>

könyvtárközi kölcsönzés, elektronikus dokumentumszolgáltatás:

kszk@oszk.hu vagy szabozs@oszk.hu

adatbázisok – MANCI és THES:

<http://w3.oszk.hu/manci.htm>

(a LISA-t könyvtárunkban helyben szolgáltatjuk)

Könyvtári Figyelő:

<http://www.oszk.hu/kiadvany/kf>

magyar könyvtári lapok tartalomjegyzéke:

<http://www.oszk.hu/szerv/ki/tartj/tartjegy.htm>

e-postai tájékoztatás könyvtárunkban:

kszk@oszk.hu

online tájékoztatás a Libinfo keretében:

<http://www.mit-hol.oszk.hu>